

OCENE IN POROČILA

Book Reviews and Reports

*Alenka Kolšek, Celje***SLIKOVITI KRAJINSKI PARK LAXENBURG
PRI DUNAJU**

Géza Hajós, izdajatelj, Edit Bódi, Annedore Brock, Lieselotte
Hanzl-Wachter, Géza Hajós, Elena Holzhausen, Michaela C.
Schober:

Der malerische Landschaftspark in Laxenburg bei Wien.

Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2006, 368 strani, 131 črno-
belih in 95 barvnih ilustracij med tekstem.

Pri dunajski založbi Böhlau je konec preteklega leta izšla obsežna monografija o slikovitem krajinskem vrtu Laxenburg pri Dunaju, celovitem umetniškemu delu habsburške cesarske dinastije. Delo predstavlja laxenburško oblikovano krajino od njenih začetkov v 14. stoletju pa vse do 1. svetovne vojne 1914. Osrednji poudarek je namenjen obdobju razsvetljenega absolutizma Jožefa II. in sentimentalno-romantičnemu času cesarja Franca II. ter njegovega naslednika Ferdinanda I. med leti 1782 in 1849, ko sta bila dokončno načrtana njena prostorska zasnova in kulturni izraz, ki sta se ohranila do današnjega časa.

S to monografijo je Laxenburg po svojem kulturno-zgodovinskem in umetnostnem pomenu ter obravnavi enakovredno postavljen ob bok Schönbrunn, Belvederu in drugim pomembnim cesarskim vrtovom, ki spadajo med najpomembnejšo dediščino avstrijske krajinske arhitekture, umešča pa se tudi med pomembne evropske »angleške« vrtove. Z njo je tudi dokončno preseženo do sedaj ustaljeno obravnavanje Laxenburga kot zelene rekreacijske površine, brez siceršnje globlje vsebine in smisla.

V ospredje je tako postavljen park kot umetnina krajinskega oblikovanja, pri čemer so tokrat stavbe: obe cesarski letni rezidenči – Stari dvorec in Modri dvor ter druge pomembne arhitekture kot gledališče, Vrtni dvorec in gradič Franzensburg, obravnavane le kot sestavine ubrane prostorske kompozicije. Knjiga o laxenburškem slikovitem vrtu je namreč prva v seriji treh monografskih publikacij, ki bodo vsebinsko zaokroženo predstavile tukajšnje umetnostne in vrtnozgodovinske raziskave. Serija je skupni izdajateljski projekt avstrijskega Zveznega zavoda za spomeniško varstvo, Zvezne uprave za premičnine in Avstrijskega društva za historične vrtove. Preostali se bosta podrobneje ukvarjali s Franzensburgom kot zgodovinskim simbolom cesarske rodovine in z njegovo arhitekturo ter notranjo opremo.

Monografija je razdeljena na pet zaključenih poglavij različnih avtorjev. Avtor prvega, najobsežnejšega, je univerzitetni profesor dr. Géza Hajós, znani avstrijski vrtni zgodovinar ter konservator, ki se aktivno udeležuje tudi v mednarodnem prostoru in ima za seboj že dolgoletno profesionalno kariero, posvečeno zgodovinskim vrtovom. Njegove nesporne zasluge za dvig domače javne zavesti o njihovem kulturnem pomenu, pa tudi za uvajanje dobre strokovne prakse na področju njihove obnove in revitalizacije se kažejo v mnogih strokovnih in znanstvenih člankih in publikacijah, med njimi omenimo vsaj »Romantične vrtove razsvetljenstva«, kjer obravnava vrtno umetnost preloma 18. stoletja na Dunaju in v njegovi okolici. Avstrijski zvezni parlament je do sedaj prav po njegovi zaslugi razglasil 56 najpomembnejših vrtov za kulturne spomenike. Deluje kot pedagog in mentor, nenazadnje pa je bil strokovni utemeljitelj nedavne zamenjave velikih živic v schönbrunnskem baročnem vrtnem parterju, ki je v javnosti doživela velik odmev.

Hajós nam torej odkriva celoviti obraz laxenburškega krajinskega prostora, ki združuje filozofski, politični in umetniški odnos avstrijskega dvora do narave, krajine in umetnosti v iztekajočem se 18. in v začetku 19. stoletja. Ta odnos se izraža v raznolikih, oblikovno zaključenih predelih, ki govorijo tudi o kulturni zgodovini obravnavanega obdobja, posebej pa še o življenju cesarske rodbine in dvora v vrtincu Napoleonovih vojn, ki so sledile Francoski revoluciji, in po prisilni razpustitvi Svetega rimsko-nemškega cesarstva, s katero se je v začetku 19. stoletja začela avstrijska moderna zgodovina.

Začetno besedilo avtor posveti najstarejši zgodovini Laxenburga, posebej baročnemu obdobju, ko so se vrtovi prvič močneje razmahnili pod Leopoldom I. po koncu turških obleganj leta 1683.

Na kratko se pomudi v času Marije Terezije in Franca I. Štefana sredi 18. stoletja. Slednji je iz rodne Lotaringije prinesel francoski vrtni duh, tam precej bolj razvit kot v Avstriji. Laxenburg sta znatno modernizirala v baročno-rokokojski obliki, predvsem z ureditvijo »Gozdnega vrta« z zvezdastimi drevoredi in postavitvijo ter obnovo vrste parkovnih zgradb za ugodje, med njimi sta najbolj znana Dianin tempelj in Pristava, oblikovana kot miniatura kmetija ali hameau.

Veliko prostora je namenjenega razsvetljenskemu obdobju naslednika, cesarja Jožefa II. Ta se je pod vplivom krajinskega vrta, ki je iz Anglije in preko Nemčije prišel na Dunaj, lotil obsežnega preurejanja v Laxenburgu. S pomočjo arhitekta Isidora Gannevala je k formalnemu vrtu dodal več »angleških partij«, kjer so se po zgledu pastoralnih ter romantičnih scenerij krajinskega slikarstva 17. stoletja v neformalnem razporedu izmenjavale drevesne skupine in travne jase. Drevoredi so bili speljani daleč v podeželski prostor v skladu z idejo poenotenja vrta s krajino. Harmonična združitev dveh vrtnih slogov je nasploh postala značilnost, nekakšna »nacionalna posebnost« kontinentalnega, zlasti nemškega krajinskega vrta, kar so povzeli tudi cesarski Dunaj in avstrijske dedne dežele, vključno z našim ozemljem.

OCENE IN POROČILA

Sl. 1: Viebeck, Načrt dvorca in parka Laxenburg, bakrorez, 1813

Kratko obdobje njegove vladavine je dalo idejni zagon tudi naslednji, sentimentalno-romantični fazi razvoja okrog leta 1800, ko je njegovo delo, še zlasti po 1798, s pomočjo številnega osebja nadaljeval cesar Franc II. Zemeljska dela v 80. in 90. letih pri oblikovanju vodnih kanalov in arkadijskih obvodnih scen, regulacijska dela na vodnih napravah in potokih, zasaditev enornega števila dreves in grmovnic na dotedanjih pašnikih, ki je šlo v desettisoče, so bili ogromen načrtovalski ter izvajalski podvig, ki si ga je privoščil dunajski dvor kot dokaz svoje napredne umetniške naravnosti in novega odnosa do narave. Laxenburg je v začetku 19. stoletja za dvor postal celo pomembnejši kot Schönbrunn.

Značilna je, denimo, postavitve »Templja sloge« v obliki monoptera, v krajinskem vrtu tudi sicer zelo priljubljenega neopaladijskega motiva, ki je tu imel še dodatno ikonografsko razsežnost – simbol sloge med narodi avstrijske monarhije, zlasti aktualne v družbenih razmerah po francoski revoluciji, pa tudi številnih štafažnih arhitektur, grajenih kuliserij, ki jih je proti koncu 18. stoletja uvedla cesarica Marie Therèse Neapeljska. Z eksotičnimi in naravi ter podeželskemu življenju bližnjimi arhitekturnimi slogi so dopolnjevale tukajšnjo »raznolikost« in »nered«, kot se je v takrat aktualnem strokovnem žargonu izrazil neki plemiški potopisec. Omenimo Kitajski mostiček s paviljonom, Turško mošejo, Holandsko kavarno, Eremitaž, Ribiško vasico, Skladovnico lesa, znamenito Hišo razpoložena in druge, ki so jih načrtovali znani dunajski arhitekti. Spomin na te zgradbe, večinoma uničene med francoskim obleganjem 1809, se je ohranil na

Sl. 2: Lovrenc Janša, »Hiša razpoloženja«, akvarel, ok.1800

načrtih tedanje cesarske Akademije upodabljaajočih umetnosti, še posebej pa na privlačnih akvarelih na Dunaju delujočega slikarja in vedutista Lovrenca Janše.

Za opredelitev Laxenburga kot slikovitega vrta je bila morda najpomembnejša razvojna poteza ureditev jezerske krajine z neogotskim viteškim dvorcem Franzensburg, ki je med leti 1798 in 1849 tukajšnjemu parkovnemu prostoru dala odločilno noto in bolj ali manj dokončno podobo, ki jo lahko občudujemo še danes. Ideja historizirajoče gotske arhitekture Franzensburga na otoku sredi umetno urejenih vodnih površin je bila med drugim povezana s potrebo po potrditvi dinastične kontinuitete Habsburgov, ki je postala v vihrav časa po Francoski revoluciji nekoliko vprašljiva. Franc II. je tako želel z atmosfero »zgodovinske krajine« simbolno poudariti svoj politični položaj, tradicijo vladarske rodbine, prisotna pa je bila tudi misel o minljivosti časa, priljubljene teme sentimentalnega obdobja v vrtni umetnosti.

Po zaslugi dvornega načelnika Michaela Riedla, ki je načrtoval in vodil večino ureditvenih del (znan je tudi kot načrtovalec zagrebškega Maksimira za časa škofa Haulika), je med 1798 in 1816 po obsežnem preoblikovanju brežin, ureditvi otokov in s premišljeno zasaditvijo prostorsko učinkovitih drevesnih skupin, gozdičev in z bidermajersko vrtno opremo nastala romantično-nostalgичna krajina z mnogimi slikovitimi prizorišči: grotto, gotskim mostičem, pristajališčem za čolne, prostorom za viteške turnirje, viteškim stebrom in grobnico ter drugimi.

Omenjen je tudi ustvarjalni prispevek znamenitega nemškega vrtnega arhitekta Petra Josepha Lennéja in dvornega inženirja von Lerchenthalla,

ki sta po cesarjevem naročilu izdelala načrte za temeljitejšo krajinsko preureditev po francoskem razdejanju, vendar se je od njih uresničil le majhen del. Z naslednikoma, cesarjem Ferdinandom I. in cesarico Marijo Ano, se je s podaljškom jezerske ureditve na vzhod, kjer je nastal Marijin otok s templjem, velikopotezno urejanje Laxenburga praktično zaključilo.

Med dolgo vladavino Franca Jožefa je Laxenburg namreč bil nekoliko v senci Schönbrunna, ki mu je cesar vedno dajal prednost. Zato se tu po letu 1849 v ureditvenem pogledu ni dogajalo kaj zelo odločilnega, temveč je šlo v glavnem za vzdrževalna dela, tu in tam pa za obnovo obstoječih parkovnih stavb ali za arhitekturne dodatke, ki pa so ob pomanjkanju razumevanja sodobnikov večkrat spreminjali ali celo okrnili izvirne parkovne scenerije.

Kljub propadu parkovnih zgradb in splošnemu zaraščanju, so se vse do danes v glavnem ohranile ureditvene značilnosti 1. polovice 19. stoletja, zato je današnji Laxenburg še posebej dragocena priča romantičnega krajinskega oblikovanja in njegov najpomembnejši predstavnik v avstrijskem prostoru. Šele danes pa se na podlagi celovitih umetnostnih in konservatorskih spoznanj o njegovem izvirnem pomenu in vrednosti postopoma vrača v prvotno podobo. Prispevek pričujoče monografije v kontekstu prenove Laxenburga bo zato prav gotovo neprecenljiv.

Ostala samostojna poglavja knjige so posvečena posameznim segmentom laxenburškega kompleksa. Med njimi nas umetnostna zgodovinarica dr. Liselotte Hanzl-Wachter popelje na živahen sprehod med štafažnimi zgradbami cesarice Marie Thérèse, ki je iz italijanske domovine, naklonjene rokokojskim igrivostim in teatralnosti, prinesla ideje o slikovitih, doživljajsko in arhitekturno presenetljivih hišicah, razpostavljenih po oblikovani drevesni krajini »angleškega« parka.

Da je Laxenburg bil vpet v evropsko krajinsko ustvarjanje in posredno celo odmev oblikovanja znamenitega Angleža Lancelota Capability Browna v Laeknu, rezidenci nizozemskega generalnega guvernerja Alberta Sachsen-Teschen in soproge Marije Terezije, sestre Jožefa II., odkriva umetnostna zgodovinarica mag. Elena Holzhausen. Prav tu je svoj idejni svet in umetniški okus ostril mladi Franc, kasnejši avstrijski cesar.

Münchenska umetnostna zgodovinarica, dr. Annedore Brock, se v posebnem poglavju posveti razmišljanju o pojmu »razpoloženja« in na primeru »Hiše razpoloženja«, nenavadne parkovne zgradbe arhitekta von Hohenberga, podrobno predstavi dosedaj še neraziskano osebnost cesarice Marie Thérèse in njene vloge pri kreiranju Laxenburga.

Edith Bódi izčrpno, časovno in prostorsko večplastno predstavi rastlinsko bogastvo in osvetli kompleks kot izjemno pretanjen, poznavalski svet uporabe drevja in nasploh vegetacije kot odločilne oblikovalke prizoriščnega vzdušja in graditeljice prostorskih razmerij v parku. Objavljeni so obsežni sezname drevnine, ki so pomemben dokument o dendrološkem stanju Laxenburga.

Za proučevanje vrta, njegove strukture, kulturne zgodovine in umetniškega razvoja, tesno povezanih s številnimi osebnostmi, ki so vsaka po svoje prispevale k njegovemu nastajanju in dokumentiranju, je izjemnega pomena arhivsko gradivo – pisma, zapiski, računi, razni popisi in drugi viri med leti 1750 in 1914, ki jih je zbrala in v zaključnem poglavju kronološko predstavila zgodovinarica dr. Michaela Schober.

Laxenburg kot ponos cesarskega dvora so izdatno upodabljali, opisovali in komentirali številni likovniki in književniki, aristokratski popotniki in vrtni teoretiki, fotografi in navadni obiskovalci. Monografija je zato zares bogato opremljena s privlačnimi načrti, grafikami v številnih tehnikah, z akvareli in olji, uporabnimi predmeti, fotografijami, citati in pričevanji, ki so izjemen dokumentarni sprehod skozi čas in prostor, paša za oči in zakladnica podatkov.

Poudariti velja še to, da je Laxenburg v svojem času pomembno vplival tudi na naše kraje in plemiške ustvarjalce, predvsem na Kranjskem, o čemer govori razpoložljivo arhivsko gradivo. Med njimi omenimo vsaj barona Žigo in Karla Zoisa na Brdu in v Ljubljani ter Jožefa Kalasanca barona Erberga v Dolu, pa tudi Auersperge v Mokricah, ki so s svojo široko izobrazbo in likovno kulturo v našem prostoru, kjer so dotedaj prevladovale baročne oblike in simetrija, na prelomu 18. stoletja uveljavili evropske liberalno-razsvetljenske in prostozidarske ustvarjalne ideale v oblikovanju krajine in z njimi vzpodbudili tudi meščanstvo h kreiranju ljudskih vrtov in javnih parkov.

Knjiga s svojim sporočilom o pomenu in potencialu vrtna dediščine v sodobnem svetu lahko nenazadnje predstavlja pomembno vzpodbudo tudi slovenskim strokovnjakom, da bi se odločilneje posvetili raziskavam domače vrtno umetnosti, s tem pa ustvarili osnovo za kvalitetno in prepotrebno prenovu vsaj nekaterih pomembnejših zgodovinskih vrtov in krajin v Sloveniji.